

25. “Doğanın Sesi”: İslam ve ekoloji bağlamında İbrahim Tenekeci’nin şiirleri**Zehra YAZBAHAR¹**

APA: Yazbahar, Z. (2023). “Doğanın Sesi”: İslam ve ekoloji bağlamında İbrahim Tenekeci’nin şiirleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö13), 438-448. DOI: 10.29000/rumelide.1379180.

Öz

Çevre sorunlarının yanında insan ile tabiat ilişkisine ve tabiatın sürdürülebilirliğine odaklanan ekoeleştiri, tabiat bilincinin artmasına bağlı düşünsel ve sanatsal bir platform olarak öne çıkar. Geleneksel eleştirinin sınırlarını zorlayan bu kuram hem tabiatın dengesini hem de insan ve çevresindeki ilişkiyi anlamaya ve anlatmaya çalışır. Bunu yaparken de tabiatın insanoğlunun yaşamındaki yerine dikkat çekip çevre sorunlarına farkındalık yaratmayı amaçlar. Diğer bir ifadeyle insanın çevresiyle etkileşimi üzerinde duran ekoeleştiri, çevreyi koruma adına çevre hareketlerini destekleyerek ve uygulanabilir çevre politikalarının oluşturulmasına katkıda bulunarak çevre bilinç düzeyini ve çevresel duyarlılığı arttırmayı hedef edinir. İnsan ve tabiatın birbirine bağlı olduğunu göstermek isteyen birçok sanatkar da eserlerinde çevreyle ilgili konuları mercek altına alır. Ekolojik yıkım ve bu yıkımın sebep olduğu problemleri irdeleyen kimi sanatkarlar, edebiyatın gücünü kullanarak tabiatla yönelik algıları olumlu yönde değiştirmeyi ister. İbrahim Tenekeci de artan çevresel tahribatın sonuçlarını ele alan, aynı zamanda insanın tabiatla uyumlu yaşaması gerektiğine inananlar arasındadır. Tabiatı ilahî bir kaynak olarak nitelendiren Tenekeci, edebiyat aracılığıyla tabiatın yaşamın önemli bir parçası olduğunun vurgusunu yapar. Bazı şiirlerinde çevresel meseleleri sorgulayan şair için tabiat, tefekkür sahasıdır. Bu çalışmada şiirlerini yazarken sosyal, toplumsal, kültürel, siyasal ve özellikle dinî unsurlardan beslenen Cumhuriyet Dönemi sanatkarlarından İbrahim Tenekeci’nin şiirleri ekolojik açıdan incelenerek çevre sorunları; tabiatın yaşamdaki rolü; insanın, toplumsal yapının ve kültürün tabiatla münasebeti şairin bakış açısından verilmiştir.

Anahtar kelimeler: İbrahim Tenekeci, ekoeleştiri, İslam ve ekoloji, tabiat, çevre

“The Sound of Nature”: İbrahim Tenekeci’s poems in the context of Islam and ecology**Abstract**

Ecocriticism, which focuses on the relationship between human and nature and the sustainability of nature, besides environmental problems, stands out as an intellectual and artistic platform depending on the increase of nature awareness. This theory, which pushes the limits of deep-rooted criticism, tries to understand and explain both the balance of nature and the relationship between human and human’s environment. In doing so, it aims to draw attention to the place of nature in human life and to raise awareness of environmental problems. In other words, ecocriticism, which focuses on the interaction of people with their environment, aims to increase the level of environmental awareness and environmental sensitivity by supporting environmental movements in order to protect the environment and contributing to the creation of applicable environmental policies. Many writers who want to show that man and nature are interconnected also focus on

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Gümüşhane, Türkiye), zehra-yazbahar@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0419-1660. [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 01.09.2023-kabul tarihi: 23.10.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1379180]

environmental issues in their works. Some writers, who examine the ecological destruction and the problems caused by this destruction, want to change the perceptions towards nature in a positive way by using the power of literature. İbrahim Tenekeci is among those who consider the consequences of increasing environmental destruction and believe that people should live in harmony with nature. Describing nature as a divine resource, Tenekeci emphasizes that nature is an important part of life through literature. For the poet, who questions environmental issues in some of his poems, nature is a field of contemplation. In this study, the poems of İbrahim Tenekeci, one of the writers of the Republican Period, who were fed with social, social, cultural, political and especially religious elements while writing his poems, were examined from an ecological perspective; the role of nature in life; the relationship of human, social structure and culture with nature is given from the poet's point of view.

Keywords: İbrahim Tenekeci, ecocritic, Islam and ecology, nature, environment

Giriş

“Tekrar çiçek açıyor ağaçlar
Bu olsa gerek iade-i itibar.”
İbrahim Tenekeci²

En genel tanımıyla tabiat, tabiatın insan yaşamındaki rolü ve çevre sorunlarını edebiyat ve kültürel ürünler aracılığıyla inceleyen ekoeleştiri ya da çevreci eleştiri, bir edebiyat eleştiri türü ve kuramıdır. 1978 yılında yayımlanan “Edebiyat ve Ekoloji: Ekoeleştiri Bir Deney (Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism)” isimli makalede ilk kez bu terimi kullanan William Rueckert, çevre sorunlarını edebiyat eleştirisiyle birleştirerek ekoeleştirin de temellerini atar. İnsan ve tabiat ilişkisinin anlaşılması noktasında edebiyatın bir araç olabileceği üzerinde durulan makale, kuramın ilk önemli yazılarından birisi olarak kabul edilir. Öncüsü ve gelişimine katkıda bulunan Rueckert olsa da ekoeleştirin yaygınlaşması Cheryl Glotfelty ve Harold Fromm tarafından 1996'da hazırlanan *Ekoeleştiri Okumaları: Edebi Ekolojinin Dönüm Noktaları (The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology)* adlı kitaptan sonra olur.³ Böylelikle tabiat ve tabiat-insan arasındaki etkileşim, edebiyatın odak noktası hâline gelir. İnsanoğlunun çevresiyle olan ilişkisini anlamak için yeni bir yaklaşım sunan, merkeze tabiatı ve ekolojik farkındalığı alan kuram, çevre sorunlarına dikkat çekerek çözüm arar. “Ülkemizde ve dünyamızda önemi hızla artmakta olan ekoeleştiri (çevreci eleştiri); çoğunlukla insan faaliyetleri sonucunda dünya üzerinde değişen, dönüşen ve bozulan doğal dengeleri inceler. ‘Bolluk (Cornupoia), Çevrecilik, Derin Ekoloji, Ekofeminizm, Ekomarksizm, Toplumsal Ekoloji ve Heideggerci Ekofelsefe’... gibi farklı ekolojik yaklaşımlarla, birçok soruna kuramsal bir çerçevede” dikkat çeker (Bulut, 2020, s. 628). Ego-merkezci ya da insanmerkezci anlayışın aksine bütünsel evren görüşünü benimseyerek evrendeki canlı ve cansız her şeyin birbiriyle ilintili olduğunu savunur. Diğer bir deyişle “öncü⁴ ekoeleştirmenlerden Neil Evernden’in de ifade ettiği gibi, ‘Her şey birbiriyle bağlantılıdır, birinde bir değişim diğerini derinden etkiler.’” (Oppermann, 2012, s. 15).

Muhafazakâr bir ortamda yetişen ve düşünce yapısı buna göre şekillenen İbrahim Tenekeci'nin

² Bakınız: Tenekeci, 2020, s. 45.

³ Ekoeleştiri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Bookchin, 2017; Foltz, 2007; Garrard, 2016; Keleş, 2019; Oppermann, 2012; Özbudun vd., 2006.

⁴ Alıntıda koyu yazılan kelime, yazar tarafından küçük harfle başlatılmıştır. Alıntının yapıldığı metinde kelime, büyük harfle başlamaktadır.

Hepimiz ‘Allah’ın Tabiatı’nın bir parçasıyız. Parçası olduğu şeyden habersiz yaşamak, en azından edebiyatçılara yakışacak bir davranış biçimi değildir. (...) Ayağı topraktan kesilen şair, şiiri de dört duvar arasına hapsedmiş oluyor. (...) Şair, yaprağın neşesini görebilmeli, taşların sesini duyabilmeli, suyun akışını yazabilmelidir. (...) Tabiatdaki her canlının, her ağacın, çiçeğin ve kuşun tarihi vardır. Bu tarih, insanla beraber ilerler. Sözelimi saka kuşu, sadece saka kuşu değildir. Yeniçerilerin günlük yaşamını yazacaksanız eğer, saka kuşunu asla bunun dışında tutamazsınız. (Tenekeci, 2012: e-kaynak)

sözlerinden yola çıkarak tabiat duyarlılığı ile dikkat çeken şairler arasında yer aldığı söylenebilir. Bir şairin tabiatla iç içe olması gerektiğine inanan Tenekeci, ekoeleştirmenin bütünsel evren görüşü doğrultusunda tabiatdaki her şeye bir bütün olarak bakar. Aynı zamanda şiirleri ekolojik düzlemde incelendiğinde Tenekeci’nin tabiat anlayışının temelinde İslam dininin ve *Kur’an-ı Kerim*’in olduğu da görülür. Tabiatı “Allah’ın tabiatı” şeklinde betimleyen şair, “(...) çevre ve ekoloji sorunuyla ilgili İslami malzemenin zenginliğini” (Haq, 2007, s. 150) görüp bu malzemeyi şiirlerinde ele alır.

“İslami Çevrecilik”: İbrahim Tenekeci’nin Şiirlerinde İslam ve Ekoloji

“Tabiatı, Allah’ın tabiatı olarak görüyor ve ona, derin bir merakla, muhabbetle dokunmaya çalışıyorum.”

İbrahim Tenekeci⁵

Tabiata ya da çevre sorunlarına çeşitli açılardan yaklaşan ve muhtelif bakış açıları sunan farklı ekolojik yaklaşımlar vardır. Arne Naess’in 1973 yılında “Deep Ecology Movement: Some Philosophical Aspects (Derin Ekoloji Hareketi: Bazı Felsefi Görüşler)” başlıklı makalesiyle temellerini attığı derin ekoloji,⁶ ekolojik yaklaşımlardan birisidir. “İnsanın dünya üzerinde tabiatı, hayatı, canlıları sömürmesine şiddetle karşı çıkan bu eleştiri, bütün canlıların bütünlenmiş bir ahenk içerisinde olduğunu iddia eder.” (Sazyek ve Sürücü, 2018, s. 33). Evrenin bir bütün olarak değerli olduğunu söyler, bununla birlikte evrendeki canlı ve cansız her şeyin eşitliğini savunarak çevreyi ve çevresel sorunları ele alırken insan odaklı bakış açısından ziyade ekosistem odaklı bakış açısını benimser. Buna göre insan, tabiatın bir parçasıdır. “İnsan, tabiatın sahibi değil, bir parçasıdır.” (Tenekeci, 2019: e-kaynak) diyen İbrahim Tenekeci’nin yaklaşımı da derin ekolojinin bütünsellik ilkesiyle örtüşür ve tabiat, şairin şiir estetiğini besleyen ana referansların başında gelir. “Bir çiçeğe eğilirken, içli bir manzaraya bakarken, suyun akışını dinlerken veya seyrederken, hep Allah’ın Tabiatı’nı görüyorum. Şiir yazma gerekçelerimden biri de, aziz ve temiz olanı anlatmaktır.” (Terler, 2014: e-kaynak) sözleriyle tabiatı yüce, el değmemiş, tükenmez ve en güzel esin kaynağı olarak nitelendiren Tenekeci’ye göre her şair, tabiatın huzur kokan dünyasından geçmelidir. Çünkü şair için tabiat; sadece maddi bir varlık değildir, aynı zamanda ilahî bir güzelliştir. Diğer bir ifadeyle tabiat, Allah’ın tecellisidir:

Zordur elbette dağları yazmak
Bekler orada güzel hakikat
Dünya unuttur seni, yalnız kalırsın
İssiz derler buna, değildir fakat
Ağaçların kuşların arasındasın,
İnsana iyilik veren tabiat.

⁵ Bakınız: Sönmezşık, 2013: e-kaynak.

⁶ Derin ekoloji ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Dindar, 2012, s. 59-83; Garrard, 2016, s. 41-45; Gonagova, 2020, s. 18-20; Şen, 2016, s. 93-104.

Aklıma geldikçe gittiğim yerler
 Daha nasılsın dedikçe kader;
 Anladım rabbim,
 Benim sevdiğim
 Ne varsa, senin. (“Yolculuk”) (Tenekeci, 2018, s. 77)

Abdülhak Hâmit Tarhan'a göre şiirde bir güzellik varsa o güzellik dağların, bayırların, çiçeklerin yani tabiatın güzelliğidir; şairin şiirindeki kusurlar ise şaire aittir. Yani Hâmit'e göre tabiat, mükemmeldir. Bu görüşünün temelinde de Jean Jacques Rousseau ve Rousseau'nun “Tabiat mükemmeldir. Huzur bulmak isteyenler, tabiatın güzelliklerine sığınmalıdır.” anlayışı vardır. Recaiâde Mahmut Ekrem'deki ruh-ı kâinat fikrinin tersinin Hâmit'in şiirlerinde görülmesi bu etkiden kaynaklanır. Çünkü Recaiâde'nin aksine Hâmit, şiirlerinde içinde bulunulan olumsuz durumlardan tabiatın güzelliklerine sığınır. Harici âlemin yani dış dünyanın güzelliklerle dolu kusursuz bir yapıya sahip olduğunu düşünür. Bunun yanında tabiata ilahî bir güzellik olarak yaklaşır ve “Sânî-i Kudret”in tecellisi olarak bakar. Hâmit, vahdet-i vücut felsefesi ve panteist bir anlayış arasında vahdet-i vücuda daha yakın bir yerdedir. Vahdet-i vücutta kâinat/tabiat, Allah'ın bir tecellisiyken panteizmde kâinat/tabiat Allah'ın kendisidir. Vahdet-i vücut; tabiatın Allah'ın yansıması, Allah'ı gösteren bir aynası olduğunu ifade eder. Böylelikle tabiatın mükemmelliği üzerinde durur. Panteizme göre ise tabiat, Allah'ın bir parçasıdır ve panteizm, tabiat ile Allah'ı bir, bütün görür. Bu açıdan da panteizmde tabiatın kutsanması, yüceltilmesi durumu karşımıza çıkar. Hâmit de tabiatı Allah'ın bir eseri olarak nitelendirir. Bu düşüncesinde de romantizmin yanında panteizmin tabiatı yüceltmesi, kutsaması ile vahdet-i vücudun tabiatı Allah'ı gösteren bir ayna kabul etmesi anlayışlarının etkisi vardır. Tabiatı esin kaynağı ve Allah'ın eseri olarak nitelendiren Abdülhak Hâmit Tarhan'la paralel olarak İbrahim Tenekeci için de tabiat, Allah'ın bir parçasıdır. “Yolculuk” başlıklı şiirinde tabiatı “güzel hakikat” ve “insana iyilik veren” şeklinde tanımlayan şair, “Anladım rabbim,/Benim sevdiğim/Ne varsa, senin.” diyerek tabiata ait bütün güzel şeylerin, hakikate yani Allah'a ait olduğunu dile getirir. Nisâ Suresinin 126. Ayetinde geçtiği gibi “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır ve Allah her şeyi kuşatmaktadır.” (Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/619/126-ayet-tefsiri>). Tabiata dair her şey, bütündür ve Allah'ı hatırlatır. Aynı zamanda Celaleddin Rumî'nin *Mesnevî*'sinde üzerinde durduğu görüşe benzer biçimde Tenekeci'ye göre de tabiat, “özü itibariyle iyidir. Allah'ın kelamına göre, İnsan nasıl doğal haliyle soylu ve iyi, günahla lekelenmemiş ve hatta melekleri aşacak ölçüde yüceltilmişse, doğa da Allah'ın Takdirinin ve Rahmetinin bir belirtisidir.” (Clarke, 2007, s. 82).

Şiirde geçen “Zordur elbette dağları yazmak/Bekler orada güzel hakikat” mısraları, İslam ve ekoloji noktasında önemlidir. “Dağlarla ilgili ayetleri sanırım hatırlatmama gerek yok. Birçok ilahi mesaj, dağlar üzerinden verilmiştir. İnsan, emanet bahsinde, dağlardan sonra gelir.” (Yazıcılar, 2013: e-kaynak) diyen Tenekeci, tabiata ait bir unsur -dağ- üzerinden güzel hakikate -Allah'a- gider. Hz. Muhammed'e ilk vahyin Hira Dağı'nda gelmesi, Hz. Musa'nın Tur Dağı'nda Allah ile konuşması, Hz. Eyüp'ün başına gelenlerden dolayı dağa çıkması gibi olaylar, dağların kutsiyetini göstermektedir. Şair de güzel hakikatin beklediği dağları yazmanın zor olmasının nedenini, dağlara -dağlar aracılığıyla tabiata- atfedilen kutsiyete bağlar. Tabiat, insana hakikati/Allah'ı gösteren bir yerdir ve bu büyük sanatı, şiire aktarmak zor iştir.

“Barut Hakkı”nda şiirindeki

Şaşkınlığımı gizleyecek bir yer
 Bulamadım şiirden başka.

Adres
 RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
 Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
 Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address
 RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
 Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
 Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Rabbim ne der?
 (...)
 Canımı yakıyor dünyanın güzelliği
 Yetmiyor ömür, o büyük şiire.
 Rabbim, ne olursun
 Sözümü kesme... (Tenekeci, 2019b, s. 28)

ya da “Bir ki Deneme”deki

Güzeldim de galiba, bunu nasıl söylesem
 Eline sağlık Tanrım, Leyla çok güzel olmuş
 Tanrım eline sağlık, dünya da güzel olmuş
 Keşke biraz ölmesem... (Tenekeci, 2019c, s. 45)

mısrarlarından anlarız ki “büyük şiir” diye betimlediği tabiat, ilahi kudretin güzelliğiyle doludur. Tabiatta düzen vardır ve evrendeki düzen, bir yaratıcı tarafından meydana getirilmiştir. Tabiatı yücelten şair, bu büyük ve güzel şiiri yazmaya ömrünün yetmeyeceğinin farkında olsa da “Keşke biraz ölmesem” ve “Sözümü kesme” diyerek her zerresinde Allah’ı gördüğü evrenden ayrılmak istemediğini ifade eder.

“Bu Dünya Bizim!”: Tabiata Verilen Zarar

“Su, dağlardan aşağıya indikçe, insan içine karışıkça kirlenir, azizliğini yitirir. Temiz ve aziz olanı bulmak istiyorsak, mutlaka suyun kaynağına gitmeliyiz. Tabiat, benim için böyledir, böyle bir yerdir.”

İbrahim Tenekeci⁷

Toprak, hava ve su kirliliği, ormansızlaşma, biyolojik çeşitliliğin azalması, iklim değişikliği, tabiatın tahrip edilmesi gibi ekolojik problemler, günümüz dünyasında karşılaşılan evrensel çıkmazların başında gelir. Bununla birlikte “çevre⁸ sorunları ve küresel ekolojik kriz bizlerin bilinçsizce doğayı sömürmemizin, kirlilememizin ve dengesini bozmamızın bir sonucudur.” (Oppermann, 2012, s. 13). İşte ekoeleştiri, çevre sorunlarını ele alarak bu sorunlara çözüm yolları bulmayı ve ekolojik farkındalığı arttırmayı amaçlayan yaklaşımlar arasında yer alır. İnsan faaliyetlerinin tabiata olan olumsuz sonuçları üzerinde duran bu kuram, tabiatı tahrip etmek yerine korumayı ve böylelikle sürdürülebilirliği sağlamayı hedefler. İbrahim Tenekeci de tabiatın güzelliklerinin yanında doğal dengenin insan eliyle bozulmasını sorgulayan ve eleştiren şairlerden biridir. Diğer bir ifadeyle “Tabiat, benim için, Allah’ın Tabiatı’dır. Her şey onun bir parçasıdır, ondan bir parçadır. Dolayısıyla, emanet ve hatır bahsine girer.” (Yazıcılar, 2013: e-kaynak) diyen Tenekeci, tabiatı Allah’ın yaratımının bir parçası olarak görür ve kutsal kabul eder. Şiirlerinde tabiatın güzelliklerini işleyerek tabiat ve dini birleştirir. Bunun yanında tabiata zarar verilmesini eleştirir:

Yeni bir eve taşınır gibi titiz
 Yıkanmış paklanmış saatler olmuş
 Toprağa basarken bu tahta gıcirtısı

⁷ Bakınız: Terler, 2014: e-kaynak.

⁸ Alıntıda koyu yazılan kelime, yazar tarafından küçük harfle başlatılmıştır. Alıntının yapıldığı metinde kelime, büyük harfle başlamaktadır.

Bizim ona sessizlik dediğimiz
 Kimsenin bilmediği göbek adıyla
 Bakar bize buzlu camlar ardından
 Ne diye bakar, tetikte miyiz
 Bir kanadı olup da hiçbir şeyi olmayan
 Dağları ovaları kemiren bizler
 Neye benzeriz? (“Kendine Yazık Eden”) (Tenekeci, 2019a, s. 13)

Allah'ın hikmetini anlama yollarından biri olan evren/tabiat, onun kudretinin ve rahmetinin göstergesidir. Bu yüzden İslamiyet, insanoğlundan evreni/tabiatı korumasını bekler. “Şüphe yok ki Allah zerre kadar haksızlık etmez; o zerre, bir iyilik ise onu katlar, kendi katından da büyük mükâfat verir.” (Nisâ Suresi/40) (Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/533/40-ayet-tefsiri>). *Kur'an*'da haksızlık ve zulüm yoktur. Allah'ın evreni emanet ettiği insan (Ahzâb Suresi/72), “çevresindeki her şeye ve her varlığa karşı, en azından ontolojik açıdan bir sorumluluğunun olduğunu bilmeli ve davranışlarını buna göre şekillendirmelidir.”⁹ (Hacımüftüoğlu, 2016, s. 282). Ancak tabiatın bir parçası olmasına karşın sahibi gibi davranan insan, bazen tabiata zarar vererek doğal dengeyi bozar. “Yeni eve taşınır gibi titiz/Yıkanmış paklanmış saatler olmuş” mısraları, insan eliyle tahrip edilmeden önce tabiatın görünümünü vermesi açısından önemlidir. Şair, tabiatı “titiz, yıkanmış paklanmış, sessizlik” kavramlarıyla tasvir eder. Doğallığı, kirlenmemişliği, saflığı, temizliği ve huzuru sembolize eden tabiat; yüceltilen ve yaşanılması gereken bir yerdir. Fakat yeşilliğinin ve doğallığının elinden alınarak betonlaştırılmasıyla tabiatın dengesi ve bütünlüğü bozulmuştur. “Toprağa basarken bu tahta gıcirtısı” mısramdan da anlaşılacağı üzere toprak yani tabiat, tahta gıcirtısı yani insan ve insan faaliyetleri ile olumsuz yönde değişime uğratılmıştır. Ki “gıcirtı” rahatsız edici sesi çağırıştırır. Toprak (tabiat) da tahta gıcirtıları (insan faaliyetleri) ile rahatsız edilmiştir ve tabiat ile insan etkileşimi kesintiye uğramıştır. Bu nedenle tabiat, zübde-i âlem (dünyanın özü) olmasına rağmen çevresine duyarlı bir şekilde yaklaşmayarak doğayı tahrip eden insana “buzlu camlar” ardından bakmaktadır. Buzlu cam; açık seçik, belirgin, şeffaf değildir. Bu da insanın tabiatın özünü ve değerini tam olarak anlayamadığının göstergesidir. Şair, eleştirisinden sonra bir soru ile şiirini bitirir: Doğayla uyumlu yaşamayı başaramayan ve dengeyi koruyamayan insan, dağları ve ovaları kemirirken, başka deyişle tabiata zarar verirken buzlu camlar ardından ona bakan tabiata nasıl görünür acaba? “Çabuk Kirlenir” şiirinde de

Dünyadan gitmeden anlatılır mı?
 Çiçeğe durmuşken kesilen ağaç –
 Sorarlar umarım; neler yaşadım?
 Alır mıyım hakkımı? (Tenekeci, 2018, s. 47)

mısralarıyla okuyucuya seslenen Tenekeci, Enfâl Suresinin 27. Ayetinde geçen “(...) size bırakılan emanetlere de bile bile hıyanet etmeyin.” (Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Enf%C3%A2l-suresi/1187/27-ayet-tefsiri>) buyruğuna paralel, çiçek açan ağaçların kesilmesi nezdinde tüm tahripleri emanete hıyanet olarak görür. Ekoeleştiriye göre tüm “varlıklar -insan ya da insandan başka diğer canlılar- kendilerine özgü değerlere sahiptir. Onların varlığı insanların anlamlandırma mekanizmalarından bağımsızdır. Bu sebeple, her canlı ya da cansız doğa varlığı kendinden gelen öz değere sahiptir.” (Dindar, 2012, s. 71). Yani tabiatın ve tabiattaki her şeyin bir ruhu vardır. İnsanın anlamlandırma mekanizmasının dışında olan tabiata zarar vermek, onun hakkını gasp

⁹ Alıntıda koyu yazılan kelimeler, yazar tarafından değiştirilmiştir. Alıntının yapıldığı metinde kelimeler, “bilir” ve “şekillendirir” şeklinde geçer.

etmektedir. İnsan faaliyetlerinin tabiata olan etkilerinin yarattığı olumsuz sonuçları vurgulayan şair, şiirinde insandan bağımsız kendine has değere sahip tabiatın gördüğü zararın giderilmesini, başka deyişle kaybettiği değer verilmemesini umut eder. Zira ekolojik devamlılık, tabiata hakkının teslim edilmesine bağlıdır.

“Zırar, karşılıklı zarar verme anlamına geliyor. (...) Tabiat bizim düşmanımız veya rakibimiz değildir. Doğaya verdiğimiz zararlar, zarar olarak geri dönmeye başladı. İklimler değişiyor, doğal afetler artıyor, hiç olmadık tabiat olayları yaşanıyor. Dengeyi bozan bir çam ağacı yahut saka kuşu olamaz.” (Tenekeci, 2019: e-kaynak). Çünkü doğayı bozan, doğanın emanet edildiği insandır. Eriyen buzullar, yitirilen ormanlar, kirlenen ve tüketilen su kaynakları, çevre sorunlarının yaşama olan olumsuz etkilerini yansıtır:

Bırakıp her şeyi bekleme duygusuyla
Bırakıp her şeyi saklanmalyım ama
Çünkü avdan dönüyorlar kılavuz öldürmekten
Suyu kurutuyorlar derine inmek için,
Eskimiş şeyler gibi konuşmayı unutan
Bakmadan içine gözlerimizin
Gökyüzüne bakmadan. (“Genç Görünmek İsteyen”) (Tenekeci, 2019a, s. 19)

Bu değil sadece beni derinden üzen
Kirleniyor su insana yaklaştıkça
Bulanıyor gökyüzü taş atınca bir kuşa (“Üzülme İçin Gerekli Malzemeler”) (Tenekeci, 2019a, s. 38)

Budur işte dünyanın söylediği
Gölleri ırmakları kurutan şarkı
Uzadır her akşam sevgili güneş
Suların içine yorgun ayaklarını
Kapılar kapanır tertemiz bir güvenle
Almıştır herkes alacağını. (“Işıklandırma Çalışmaları”) (Tenekeci, 2019a, s. 47)

Kılavuz; yol gösterendir, delildir. Tabiat, Allah’a ışık tutan araçlardan biri ise insanın da kılavuzudur. “Çünkü avdan dönüyorlar kılavuz öldürmekten” mısraı, insanın kendi kılavuzunu kendi eliyle öldürerek doğal dengeyi bozup çevresel tahribata sebep olduğunu gösterir. Doğayı tahrip etme, birçok çevre sorununa yol açarak doğal yaşamın zarar görmesine neden olur.

Ekoeleştirinin üzerinde durduğu konular arasında su ve hava kirliliği de vardır. “Suyu kurutuyorlar derine inmek için”, “Kirleniyor su insana yaklaştıkça” ve “Budur işte dünyanın söylediği/Gölleri ırmakları kurutan şarkı” mısraları, insanın ekolojik diğer kaynakları bilinçsizce tükettiği gibi su kaynaklarını da bilinçsizce tüketip kirlendiğinin göstergeleridir. Bununla birlikte “Bulanıyor gökyüzü taş atınca bir kuşa” mısraı, hava kirliliğine dikkat çeker. Suyu büyük bir kültürün ve medeniyetin taşıyıcı unsurlarından gören Tenekeci’ye göre kuşa saka adını veren de “bugün ağam sudan soğuk bakıyor” türküsünü söyleten de bu kültürdür. Eski zamanlarda suyun ticaretinin yapılmasına iyi gözle bakılmazken günümüzde su, tüketim nesnesine dönüştürülmüştür (Yazıcılar, 2013: e-kaynak). Kaynağından yani doğadan saf ve temiz çıkan su, insan içine karıştıkça kirlenir. Su kaynaklarının

kontROLSÜZ bir şekilde tüketilmesi ya da insan eylemleri sonucu havanın kirletilmesi meseleleri, insanın çevreye karşı duyarsızlığına ve tabiatın kopuk olduğuna işaret eder. Doğanın kendi içinde kusursuz biçimde işleyen bir döngüsü vardır ve doğanın döngüsü, yaşamın döngüsüdür. Bu yüzden doğadan alınacak olan alınıp kapılar güvenle kapatılsa da doğanın döngüsüne zarar vermek, ekolojik sürdürülebilirliğe zarar vermektir.

Tenekeci; tabiatın insanın çıkış noktası, dolayısıyla ana yurdu olduğunu düşünür ve ekler: “Peygamber Efendimiz, ‘sılâ-ı rahim, ömrü uzatır’ buyurmuşlardır. Bu mübarek sözü, sadece memlekete gitmek olarak anlamıyorum. Dağlar, vadiler, ormanlar, tatlı su kaynakları; hepsi buna dahildir. Tabiatı ne kadar hor kullanırsak kullanalım, sonuç olarak, hep şu Japon haikusuna geliyoruz: Esirgemez kokusunu/Dalını kırandan da/Erik çiçeği.” (Yazıcılar, 2013: e-kaynak). “Melankoli” başlıklı şiirinde “Tekrar çiçek açıyor ağaçlar/Bu olsa gerek iade-i itibar.” (Tenekeci, 2020, s. 45) mısralarıyla okuyucuya seslenen şair, “Solda Sıfır” şiirinde bu kez “Temiz hava diyordu doktorlar, illa temiz hava/Gülmüştüm bense ormancının verem olduğunu duyduğumda” (Tenekeci, 2019c, s. 46) ifadelerine yer verir. Her iki şiirden de çıkarılması gereken, “ne ekersen onu biçersin” mesajıdır. Çünkü ekoeleştiriye göre insan, çevre sorunları noktasında çözümün parçası olamazsa sorunun parçası olarak kalır (Oppermann, 2012, s. 17). Diğer bir ifadeyle ekosistemin içinde bulunan insan, bilinçli ya da bilinçsiz ekosisteme zarar vererek aslında kendine de zarar vermiş olur. Bu noktada ekoeleştiri, çevreyle ilgili problemlerin olumsuz sonuçlarını göstererek insanın tabiat ile olan etkileşimini gözden geçirmesine teşvik eder ve ekolojik bilinç oluşturmaya amaçlar.

“Şehrin Yapaylığı”ndan “Tabiatın Doğallığı”na Sığınma

“Tabiatta, her şey kendisidir, bir başkası olmaya çalışmaz. Serçe sadece serçedir, kiraz sadece kirazdır.”

İbrahim Tenekeci¹⁰

Sanayileşme ve onun sonucu olan kentleşme; sosyal, toplumsal, kültürel ve çevresel birçok değişime yol açar. Kırsal alanlardan şehirlere yapılan göçler, şehirlerin büyümesine ve kontROLSÜZ kentleşmeye sebep olur. KontROLSÜZ kentleşme de tabiatın yok sayılarak tahrip edilmesini, aynı zamanda hava, su ve toprak kirliliği, trafik sıkışıklığı gibi çevresel sorunları beraberinde getirir. “Kazanç sağlamak amacıyla dünya gezegenindeki tüm yaşam formları için gerekli olan yaşam döngüsünün neredeyse kendini sürdürmeyecek derecede amansızca sömürülmüş olmasına rağmen, doğa hiçbir akım tarafından -ne sömürgecilik dönemi sonrası kültür kuramları ne de feminist kuramlar- doğrudan ele alınıp irdelenmemiştir. Bunu ilk kez (...) ekoeleştiri akımı başarmıştır.” (Yılmaz, 2012, s. 209). Ekoeleştirisinin incelediği alanlar içinde kentleşme ve kentleşmenin etkileri de vardır. “Toprakla aramız açıldıkça, maalesef, insanî olanla da aramız açılıyor. Toprak insanın aslıdır. Topraktan uzaklaştıkça, aslımızdan da uzaklaşmış oluyoruz. Şehirlilerin daha soğuk ve merhametsiz olmasının bir nedeni de belki budur.” (Sönmezışık, 2013: e-kaynak) diyen İbrahim Tenekeci için beton soğuktur, toprak ise sıcak. Çünkü şehir ve şehirdeki yapaylık, şairi hem zihnen hem de kalben yorar. Bu nedenle tabiatın güzelliğini överken şehrin yapaylığını eleştirir:

Kim salıyor caddeye bu kadar arabayı
Bak yüксеle yüксеle şehri yutacak asfalt

¹⁰ Bakınız: Bülbül, 2023: e-kaynak.

(...)

Ah bu şehir dediğin tozlu yolda bir fayton

Tok kuzu gibi şakrak, işsiz gibi elemli

Her şey karton burada, keyifler bile karton

Acemidir insanlar, ölümdür en kıdemli. (“Hayın Yüz”) (Tenekeci, 2019c, s. 23-24)

Yoğun trafik, kentleşmenin bir sonucudur. “Kim salıyor caddeye bu kadar arabayı/Bak yüksele yüksele şehir yutacak asfalt” mısraları, kentleşmenin sebep olduğu yoğun trafiğin ve hava kirliliğinin yarattığı çevresel etkileri vurgular. Hızla büyüyen şehirler ve yeşilin yerine geçen asfaltlar, bir taraftan betonlaşmanın artmasına, diğer taraftan doğal alanların azalmasına ya da yok olmasına yol açar. Tabiata olumlu bütün özellikleri yükleyen şair, insanı tükettiğini düşündüğü şehri “karton” kelimesiyle betimler. Erdem Bayazıt’ın “Bir tarafın şehirler şehirler şehirler/Mekanik bir çizgide tükenen insanlar” (Bayazıt, 2009, s. 93) dediği, İbrahim Tenekeci’de “Her şey karton burada, keyifler bile karton” mısrasına evrilir. Tüketim kültürünü eleştirerek şehirdeki yaşamların yüzeyselliğine dikkat çeken Tenekeci için şehir; betonlarıyla, asfaltlarıyla, arabalarıyla, yüksek binalarıyla, kalabalığıyla ve telaşıyla kartondur, mekaniktir, yapaydır. Buna karşın toprak, yani tabiat; havası, suyu, taşı, toprağı, kuşu, böceği, meyvesiyle samimi ve doğaldır.

“Toplumların modernleşme süreçleri, geleneksel şehirlerden modern kent hayatına geçiş olgusunu da beraberinde getirir. Bu ise, o şehrin mensupları için süregelen hayatın değişmesi ve farklı, yabancı bir hayata geçiş demektir.” (Andı, 2013, s. 79). “Mektup” şiirinde “Şaşkınlım, şehir açmıyor beni/Namım yürümüyor burada/Çünkü bir tuhaf burada her şey,” (Tenekeci, 2019c, s. 15) ya da “Yerleşik Hayat”ta “Giderdim kırlara el öpmek için/Arar bulurdum insan yanımlı/Çıkmazdım hiç aşkın sözünden/Şehre gelmeden...” (Tenekeci, 2019b, s. 64) mısralarına yer veren İbrahim Tenekeci, asıl benliğini tabiatta bulur. “Kentler benim kırılmış/Kollarım ve kanatlarım” (Karakoç, 2012, s. 21) diyen Sezai Karakoç gibi şair de tabiatın uzaklaştıkça aslından ve insani olandan uzaklaştığına inanır. Diğer bir ifadeyle samimiyetten ve insani temiz duygulardan uzak olduğunu düşündüğü şehir, şaire yabancıdır ve şairin ruhuna hitap etmez.

Sonuç

Tarihin en eski zamanlarından bu yana insan, tabiata hükmetme çabası içindedir ve insanın bu çabası, tabiatı sömürülecek bir nesne olarak gören anlayışları doğurur. Tabiatın sömürülmesi ekolojik yıkımı, ekolojik yıkım ise çeşitli ekolojik problemleri ortaya çıkarır. Doğal çevrenin bozulması, iklim değişikliği, biyoçeşitlilik kaybı ve çevre kirliliği, ekolojik bozulmanın sebep olduğu problemler arasında yer alır. İşte ekoeleştirir, bu ekolojik bozulmaya ve insan-natür ilişkisine dikkat çeken yaklaşımların başında gelir. Edebiyat aracılığıyla hem tabiatın güzelliklerini ve zenginliğini gösterir hem de çevre sorunlarını ve ekolojik bozulmanın yol açtığı tehditleri dile getirir. Böylelikle tabiata bilinçli şekilde yaklaşılmasının altını çizerek tabiatın korunması gerektiği mesajını verir. İnsanlara tabiatın bir parçası olduğunu hatırlatan ve onları çevresel bilinçlenme yönünde teşvik eden sanatkarlar arasında İbrahim Tenekeci de vardır.

“Canlı ve samimi bir şiirin peşindeyse eğer, hayatın en diri olduğu yerlere gitmeliyiz. Gerçek hayatı ve samimiyeti şehirlerde veya dört duvar arasında değil, tabiatta bulabiliriz,” (Tenekeci, 2012: e-kaynak) şeklinde okura seslenen İbrahim Tenekeci, tabiat ile iç içe yaşayarak birçok şiirinde tabiata olan hayranlığı ile bağlılığını dile getirir. Şiirlerinde tabiatın güzelliklerini ön plana çıkarmasının yanında tabiatın insanlar tarafından zarara uğratılmasını eleştirerek doğal kaynakların kirletilmesi ve bilinçsiz

tüketilmesi, gürültü kirliliği, orman tahribatı gibi çevre sorunlarına da değinir. Allah'ın sanatı olarak nitelendirdiği ve bu sanata hayranlık beslediği tabiatı İslam ve Kur'an ışığında duyumsayan Tenekeci'ye tabiatdaki canlı ve cansız her şey, ilahî kudretin kuşatıcılığını hissettirir. İslami söylem çerçevesinde ele aldığı ve ona insani yanını hatırlatan tabiat, insanoğluna emanettir. Bu yüzden insanın tabiatı ihmal ederek tahrip etmesi, şairi hem kızdırır hem de hüznülendirir. “Ağaçları, kuşları, çiçekleri sevmeyen, insanları niye sevsin?” (Yazıcılar, 2013: e-kaynak) diye soran şairin tabiatı bakış açısının merkezinde “insanı seven tabiatı, tabiatı seven Allah'ı sever” görüşünün olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Bayazıt, E. (2009). *Şiirler*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bookchin, M. (2017). *Toplumsal ekolojinin felsefesi-diyalektik doğalcılık üzerine*. (R. G. Ögdül, Çev.). İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Clarke, L. (2007). Canlı Evren: Celaleddin Rumî'nin Mesnevî'sinde doğa. R. C. Foltz, F. M. Denny, A. Baharuddin (Haz.), *İslam ve ekoloji-bahşedilmiş bir emanet* (67-87). (N. Elhüseyni, Çev.). İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Dindar, G. (2012). Derin ekoloji hareketi ve ekoeleştirici: bir garip şair Orhan Veli. S. Oppermann (Ed.), *Ekoeleştirici-çevre ve edebiyat* (59-92). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Foltz, R. C.; Denny, F. M. ve Baharuddin, A. (Haz.). (2007). *İslam ve ekoloji-bahşedilmiş bir emanet*. (N. Elhüseyni, Çev.). İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Garrard, G. (2016). *Ekoeleştirici-ekoloji ve çevre üzerine kültürel tartışmalar*. (E. Genç, Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Gonagova, Y. (2020). *Ekoeleştirici bağlamında Buket Uzuner'in "tabiat dörtlemesi" serisindeki üç roman üzerine bir değerlendirme* (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Haq, S. N. (2007). İslam ve ekoloji: yeniden ulaşma ve yorumlama arayışı. R. C. Foltz, F. M. Denny, A. Baharuddin (Haz.), *İslam ve ekoloji-bahşedilmiş bir emanet* (129-153). (N. Elhüseyni, Çev.). İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Karakoç, S. (2012). *Ateş Dansı-Şiirler VIII*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Keleş, R. (2019). *100 soruda çevre-çevre sorunları ve çevre politikası*. İzmir: Yakın Yayınları.
- Oppermann, S. (2012). Ekoeleştirici: çevre ve edebiyat çalışmalarının dünü ve bugünü. S. Oppermann (Ed.), *Ekoeleştirici-çevre ve edebiyat* (9-57). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Oppermann, S. (Ed.). (2012). *Ekoeleştirici-çevre ve edebiyat*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Özbudun, S.; Sarı, C. ve Demirer, T. (2006). *Kıyamete çeyrek kala!-ekoloji yazıları*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Şen, A. (2016). *Popüler sinemada ekoeleştirici: "Avatar" ve "Açlık Oyunları"* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Tenekeci, İ. (2018). *Görmeden Ölmek*. İstanbul: Profil Kitap.
- Tenekeci, İ. (2019a). *Giderken Söylenmiştir*. İstanbul: Profil Kitap.
- Tenekeci, İ. (2019b). *Ağır Misafir*. İstanbul: Profil Kitap.
- Tenekeci, İ. (2019c). *Peltek Vaiz*. İstanbul: Profil Kitap.
- Tenekeci, İ. (2020). *Üç Köpük*. İstanbul: Profil Kitap.
- Yılmaz, H. (2012). “Queer” ekoeleştirici: “queer” ve ekolojinin potansiyel gelişimi. S. Oppermann (Ed.), *Ekoeleştirici-çevre ve edebiyat* (207-238). Ankara: Phoenix Yayınevi.

İnternet kaynakları

- Andı, F. (2013). “Beton duvarlar arasından açan çiçek”: modern kente ve kentleşmeye karşı Erdem Bayazıt’ın şiiri. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (1), 79-92. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/72990>.
- Bulut, F. (2020, Haziran). Ekoeleştiri kuramı ışığında Ayla Kutlu’nun “Huvava: İlk Çevre Koruyucu” adlı eserine bakış. *Turkish Studies-Language and Literature*, 15(2), 625-638. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.41650>.
- Bülbül, A. (2023, 10 Mayıs). İbrahim Tenekeci ile muhayyel bir söyleşi. *Konya Bakış*. Erişim Tarihi: 16.07.2023, <https://konyabakis.com/yazarlar/ahmet-bulbul/ibrahim-tenekeci-ile-muhayyel-bir-soylesi-662>.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur’an-ı Kerim*. Erişim Tarihi: 30.07.2023, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/619/126-ayet-tefsiri>.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur’an-ı Kerim*. Erişim Tarihi: 30.07.2023, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/533/40-ayet-tefsiri>.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur’an-ı Kerim*. Erişim Tarihi: 30.07.2023, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Enf%C3%A2l-suresi/1187/27-ayet-tefsiri>.
- Hacımüftüoğlu, E. (2016, 4-6 Kasım). *Kur’an’a göre insan-çevre ilişkisi*. 3rd International Symposium on Environment and Morality, Alanya, Türkiye. <https://i-sem.info/PastConferences/ISEM2016/ISEM2016/papers/6-ISEM2016ID77.pdf>.
- Sazyek, H. ve Sürücü, Y. (2018). Cahit Külebi’nin şiirlerine ekoeleştiri çerçevesinden bakmak. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (36), 25-38. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/645774>.
- Sönmezşık, B. (2013, 7 Temmuz). Vasat bir şair ama iyi bir insandı desinler. *Yeni Şafak*. Erişim Tarihi: 16.07.2023, <https://www.yenisafak.com/hayat/vasat-bir-sair-ama-iyi-bir-insandi-desinler-538275>.
- Tenekeci, İ. (2012, 18 Ağustos). Tabiatı duyguya çevirmek... . *Yeni Şafak*. Erişim Tarihi: 16.07.2023, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ibrahim-tenekeci/tabiatı-duyguya-cevirmek-33664>.
- Tenekeci, İ. (2019, 30 Ocak). Zararın neresindeyiz?. *Yeni Şafak*. Erişim Tarihi: 16.07.2023, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ibrahim-tenekeci/zararin-neresindeyiz-2049101>.
- Terler, R. (2014). *İbrahim Tenekeci röportajları*. Erişim Tarihi: 16.07.2023, <http://recepterler.blogspot.com/2014/04/ibrahim-tenekeci-roportajlar.html>.
- Yazıcılar, S. R. (2013, 31 Ağustos). Sevmeye tabiattan başla!”. *Genç*. Erişim Tarihi: 30.07.2023, <https://gencdergisi.com/6010-sevmeye-tabiattan-basla.html>.